

Co si žid počne s démony

Karel Goldmann

Posedlost démony a lidský boj s nimi je úchvatnou sbírkou pověr, desinterpretací a zoufalé snahy racionalizovat nepochopitelné. Je tomu tak ale opravdu? Co když démoni skutečně existují? Nebylo by lepší o nich něco vědět? A taky jak se s nimi vypořádat? Židovství na to postupem času vytvořilo několik teorií...

První zmínka o zacházení s démony v židovství je celkem stará, možná nejstarší ze všech zmínek v Tóře. Najdeme ji v knize Deuteronomium 18,10-11. Tóra zde vyjmenovává magické činnosti, které jsou zakázány a jsou považovány za modloslužebnictví. Jak ale uvidíme, nijak to nikomu nebránilo, aby se i přesto doptával duchů, navštěvoval věštec, provozoval magické zaklínání anebo se snažil naroubovat řecký polyteismus na židovství, jako to udělal anonymní autor knihy Sefer haRazim (*Knihy Tajemství*).

V následujícím textu budeme hodně používat slovo „magie“, které nemusí být vždy chápáno správně. Zromantizované představy, které nám vnucují moderní i archivní filmy, knihy, esoterici, hermetici a básníci, by nás mohly snadno svést na scestí a uvrhnout do jámy po vyvrácené babylonské věži. Takže: co to vlastně magie je?

Lexikon magie Milana Nakonečného uvádí, že termín „magie“ je „patrně odvozen z perského slova, které znamená *moc* nebo *velikost*. Podobně v latině *magnus* znamená *velký*, v řečtině *meγas* – *mocný*, v sanskrtu *mahas* znamená *moc*.“ Klasická poučka zase magii popisuje jako nástroj, kterým se působí změna ve shodě s vůlí. (Nebavíme se zde o magii jako o náboženském systému uctívání přírodních sil.)

Z našeho zkoumání vyplývá, že už v době Druhého chrámu (cca 550 př. n. l. – 70 n. l.) byla magie vnímána jako nástroj, kterým lze ovládat přírodní síly, přimět duchy k nějaké činnosti a zaříkáváním způsobit nějakou změnu. Natolik by naše zkoumání vlastně odpovídalo tomu, že magie je snaha způsobit změnu ve shodě s vůlí.

Nástroje jsou mnohé, ale vesměs kopírují náboženské rituály tradice, v níž se rozvíjejí. V tomto směru je magie jakýmsi kukaččím mládětem, které sice nepatří do tradice, ale je tradicí vyživováno, protože se narodilo v jejím hnízdě. Je zde už jedno, jestli sáhneme pro příklady do středověkých magických grimoárů, abychom dokázali, že tamní postupy, zaklínadla a předpisy jsou špatně zapsanou, zkomolenou latinou smíchanou s pseudohebrejskými slovy, že postupy jsou nápodobou katolického rituálu a zachovávají strukturu katolické mše (pokud se bavíme vyloženě o Evropě; v Rusku je magické myšlení poměrně odlišné a víc svázané s tradičními bylinami – podobně i v jiných zemích se značně odlišnou kulturní tradicí) a jejich obětiny byly převážně buď:

1. dehonestací katolických obětí v podobě oplatky s vínem (hostie v podpatku, apod.)
2. jejich nápodobou, ovšem zpravidla krvavou

V těchto grimoárech se ale objevují i jiné a zajímavé prvky, které by stály za samostatný rozbor. Především je to posedlost vyvoláváním d'ábla. Fascinace touto pro křesťany temnou postavou nabývá obskurních a doslova absurdních rozměrů v neblaze proslulém *Grimoáru papeže Honoria III.* (nenapsal ho on, ale byl mu přisouzen), kde se s desadeovskou rozkoší

popisují krvavé rituály, které je třeba udělat, aby se zjevil Satan. Doporučuje se morální zhyralost a pěstování takových neřestí, které jsou v přímém protikladu s ctnostmi doporučovanými církví. Zajímavé je, že Grimoár papeže Honoria III. byl zjevně napsán pro kněze. Podrobnější popis křesťanské, respektive katolické magie ale podává *Papežská magie* s podtitulem *Okultní praktiky v katolické církvi* od autora, který se nazývá prostě Simon.

Jak to souvisí s židovskou magií?

Zdá se, že nijak. Tento úvod byl ale nezbytný, ačkoliv je stále značně stručný. Chtěl jsem ukázat, jak zhruba byla vnímána magie ve středověku mezi křesťany. V té době židé prakticky nepíší magické knihy. Místo toho se věnují mysticismu a tvoří knihy jako Sefer haBahir a Sefer haZohar. Zatímco tedy katolická magie zažívá boom, židovská magie ustoupila a prakticky zmizela. Ještě v období prvních rabinů však byla židovská magie poměrně dost živá. Dá se říci, že byla prokazatelně živoucí součástí judaismu až do uzavření redakce babylonského Talmudu (cca 800 n. l.) a možná ještě nějakou dobu poté, soudě ze zkazek v midraších (midrašická literatura se dělí na halachickou a agadickou – vyprávěcí; zkazky o magii se objevují v druhém typu midrašů). Ačkoliv je magie grimoárů a magie židů značně odlišná, mají cosi společného. Jednak je to napodobování bohoslužebných postupů, jednak jakési sahání mimo náboženský rámec k dosahování náboženských cílů.

Židovská magie si neklade za cíl vyvolávat demony ve smyslu popsané křesťanské magie nebo ovládat Satana (který ani není považován za negativní postavu). Obvyklé cíle židovských čarodějů, můžeme-li je tak nazvat, byly:

1. Divinace, tedy předpovídání budoucího, zjišťování minulého, a podobně
2. Dosahování transcendentního, přiblížení se Bohu
3. Přinucení nějakého anděla konat podle naší vůle (například nechat žít šestinedělku, přinést poklad a podobně) – k tomu sloužily amulety
4. Odhalení nějakého tajemství (nejčastěji se to vztahovalo na studium Tóry)

Je to tak jednoduché?

Rozhodně se však nedá říci, že by celá problematika byla takhle jednoduchá. Do hry samozřejmě vstupují nejrozličnější názorové směry, sekty, odpadlíci, okolní vlivy a další a další jevy, které v našem zjednodušení nemůžeme zcela zahrnout. Je ale třeba mít na paměti, že židovská magie v počátcích druhého chrámu se bude lišit od magie v době helenizace židů, a ta se zase bude odlišovat od magických konceptů po zničení druhého chrámu.

Kořeny této spletitosti leží v židovských dějinách. Běžně si představujeme, že v době, kdy židé přicházeli do země, kterou jim podle tradice dal Hospodin, hnali před sebou původní obyvatelstvo. Tak by aspoň zněla pouze náboženská interpretace knihy Jozue. Prakticky vzato ale nelze uvažovat o násilném osídlení Erec Jisrael, natož o nějakém vyhnání Keneánců. Ačkoliv kniha Jozue popisuje pád Jericha, poslední archeologické objevy hovoří spíše o tom, že židé dobyli Jericho, když už bylo prázdné, vyliďněné, padlé. Tedy: vešli do ruin. Stejně kriticky je třeba nahlížet na vyhnání Keneánců. Podle všeho totiž došlo k postupnému osídlování země. To s sebou samozřejmě neslo i částečnou asimilaci s původním obyvatelstvem. A asimilace zase znamená přijímání kultů. Textová kritika hovoří – zjednodušeně řečeno – o vrstvách Bible, které jsou odrazem různých náboženských úvah různých dob, umně spojených nějakým redaktorem. Kult raných židů byl pastevecký. Toulali se sem a tam a pásli ovce, kozy a jinou zvěř. Keneánci naproti tomu vedli život veskrze

agrární a jejich kult tomu odpovídal. Když došlo k usídlení židů v Keneánu, celkem pochopitelně vstřebali náboženskou tradici svých sousedů. Ne třeba přímo, ale rozhodně ji nějakým způsobem reflektovali. V současné židovské liturgii jsou patrné pozůstatky zemědělského života (například prosby za déšť) i pastevectví (Pesach a podobně).

Při postupném osídlování země ale pochopitelně docházelo ke střetu s místními obyvateli. Tyto střety byly jednak vojenské povahy, jednak povahy kulturní. Nás pochopitelně zajímají druhé střety, protože znamenají kulturní reflexi a přijetí nebo odmítnutí (nikdy takto vyhraněně) nějakého zvyku. V tomto případě se jedná o pozdější odmítání modloslužebnictví.

Co je modloslužebnictví?

Modloslužba je v židovském myšlení chápána jako klanění se dílu lidských rukou, klanění se jiným bohům než Hospodinovi, uctívání věcí, které nemají trvalý charakter. Jednoduše řečeno: cokoli může být zničeno, zanikne, nemá se uctívat, protože je to přechodné. V současnosti by třeba za modloslužbu mohlo být považováno uctívání úspěchu, celebrit, peněz, majetku aj., protože tyto jsou přechodné, nepřejdou s námi do života po smrti.

Baalův kult byl tím, s čím se museli židé vypořádávat nejvíce, a na něm lze vidět, jak mnoho se brojí proti modlům na úrovni autorit, ale jak málo je toto brojení akceptováno. A není to jen Baal. Panteon syrský, řecký, římský, křesťanský... to vše významně ovlivňovalo vývoj židovského myšlení a náboženství.

Kde je ta magie?

Židovská magie úzce souvisí s židovským mysticismem. Rabíni byli od svého vzniku skálopevně přesvědčeni, že existují andělé a že tito andělé jsou poslové Hospodina a jsou schopni, při správné formulaci žádosti nebo správném donucování, plnit přání. Důrazně ale zakazovali modlení se k andělům, protože tito jsou stvoření a nejsou Hospodinem. Klanět se jim je tedy modloslužebným aktem.

Přesto se ale v mnoha židovských domácnostech (rozhodně v aškenázské tradici) na šabat zpívá píseň: „*Šalom alejchem, malachej hašalom...*“ – Buďte pozdraveni, poslové (andělé) míru... – která se de facto neobrací k Hospodinovi, ale k andělům!

V době druhého chrámu byla situace o to komplikovanější, že nemůžeme hovořit o jediném, celistvém judaismu (to ostatně ani v současnosti). Existovalo několik směrů, které se odlišovaly celkovou koncepcí spirituality. Nechme ale stranou oficiální školy.

Nejstarší magické spisy

Zásadním objevem poloviny dvacátého století byl nález svitků od Mrtvého moře. Tento objev se stal v Kumránu a podle něho je i pojmenován. Do kumránských jeskyní se kdysi stáhli Esejci, aby zde počkali na konec světa, který měl přijít záhy. Pro ně přišel cca v roce 70 n. l., kdy je během Vespasianovy vlády vyvraždili Římané. Ti též vyvrátili Chrám a rozprášili židy do celého světa, čímž umožnili vznik současného, to jest rabínského judaismu.

Kumrán byl poměrně zvláštním místem, kde se udržovaly tradice, psaly exegeze k Tóře, přepisovala Tóra a psaly další svitky. Nás v tomto směru zajímají svitky 4Q186 (což je svitek zabývající se astrologií); 4QMess (fragment pravděpodobně knihy Noemovy, zabývá se

merkavou); 4Q318 (svitek zabývající se předvídáním budoucího pomocí čtení znamení); 4Q511-12 (*Písňe moudrých* – texty, zařikávání proti démonům); 4Q560 (spisek zabývající se babylonským zíráním do misky – na způsob křišťálové koule – a čtením budoucnosti z ní).

Mimo Kumrán vznikl anonymní spisek Sefer haRazim, který se zabývá postupy, jak se lze dostat do sedmi nebeských paláců (podle kabaly existuje sedm různých nebes). Tento spisek byl zavržen jako krajně heretický, protože nabádal k modlení se k andělům a do židovské tradice se pokoušel asimilovat řecký panteon. Patrně jej napsal nějaký helenizovaný žid.

Nesmíme pochopitelně opominout ani knihu Sefer Raziel haMalach – *Knihu tajemství anděla Raziela* – která je soupisem amuletů, zařikávání a vykuřování, jež mají zajistit ochranu, bohatství, dlouhý život a jiné.

Pokud žid minulých věků napsal spis, kterému chtěl dát váhu, tradice mu velela, aby ho podepsal jménem nějakého váženého učence nebo jiné autority. Magické spisy jsou toho důkazem. Sefer haRazim je kniha připisovaná Noemovi, Sefer Raziel haMalach je připisována samotnému Adamovi. Sefer Jecira Abrahamovi, Sefer haZohar Šimonovi bar Jochajovi... pokračovat bychom mohli se všemi spisy. Skuteční autoři ale většinou zůstávají neznámí.

Astrologické spisy

Z nálezů v Kumránu se nám dochovalo několik zlomků astrologických textů Esejců. Z nich je patrné, že tato uzavřená komunita Synů světla navazovala na astrologii Babylónu, ale nechávala se také ovlivňovat řeckým výkladem vztahu planet a lidí.

Fragment 4Q318 uvádí, že tělesné znaky souvisejí se znamením zvěrokruhu. V horoskopech Esejci odhadovali především poměr světla a tmy v člověku. Tento poměr se určoval podle nohou, prstů a očí. Pokud se tak, například, člověk narodil v Býku, měl podle Esejců mít dlouhá stehna, útlé prsty u nohou, pokorné chování, a dobrý duch by převažoval nad zlým v poměru šesti ku třem. (...šest částí ducha má v Domě světla a tři v Jámě Temnoty...)

Přístup Esejců k astrologii a magii můžeme svým způsobem považovat za výpověď o tom, jak pravděpodobně i zbytek židovstva přistupoval k těmto naukám – aspoň co se týče období 2. st. př. n. l. – 1. st. n. l.

Andělé a démoni

Magické židovské spisy nám ukazují, že angelologie byla velmi propracovaná. Andělé byli řazeni podle hodností, příslušnosti k nebesům, a nechybí ani metody, jak se jich dovolávat. Je třeba ale říci, že židovská teologie nikdy nepřijala za svůj pohled démonologický. Neexistuje něco jako negativní bytost, negativní anděl. Proti Bohu se ani nelze nijak vzbouřit a Satan není protivník Boha, ale protivník člověka. Nikoliv ovšem protivník ve smyslu nenávisti, ale protivník ve smyslu pokušitel, svůdce, aspekt soudu a přísnosti.

Přesto je známo několik druhů démonů:

1. Šedim
2. Mazikim
3. Ruachim

Vyjma těchto tři ještě existují:

1. Lilin (démoni noci)
2. Telane (stíny nebo večerní démoni)
3. Tiharire (odpolední démoni)
4. Zafrire (ranní démoni)

Podívejme se na tyto demony blíže.

První kategorii tvoří démoni typu Šedim. Slovo „šedim“ se v Tanachu (hebrejské Bibli) objevuje celkem dvakrát a vždy v plurálu. První výskyt je v Žalmech 16,37 – obětovali své syny a dcery šedim (...) – a v Deuteronomiu 32,17 – obětovali šedim (...). Co to slovo znamená? Dábel, démon... ale není to přesné. Prakticky vzato nevíme. Ve staré akkadštině mělo „sedu“ význam ochranného a dobrého ducha. V židovství ale služba takovým duchům byla modloslužbou, a proto negativní. Podle kabalistů jsou tyto duchové napůl lidé, napůl andělé, a jsou to démoni zvířat.

Mytologicky jsou šedim zobrazováni jako bytosti s býčím tělem, lidskou hlavou a někdy s kohoutíma nohama.

(obr. Wikipedia)

Další kategorií jsou mazikim, což je slovo znamenající „škodý“. Mazikim jsou démoni obcházející svět a hledající, co by pohltili a zničili. Stojí za spálenou stodolou, nemocemi, zraněními, zničenou úrodou a podobně. V jidiš slovo mazek (pl. mazikim) znamená zlobivé dítě.

Ruachim jsou prostě „duchové“.

Talmud hovoří o celkem 7 405 926 druzích démonů rozdělených do 72 oddílů. Démoni jsou ovládáni svými vládci, či králi. Obvykle je za takového vládce považován Ašmodaj. Starší texty za takového vládce považují Samaela – anděla smrti, který zabíjí lidi svým prudkým jedem (sain hamavet). Je také nazýván Představeným ďáblů (roš satanim). Jeden démon je obvykle nazýván „satan“: *„Nestůj v cestě volovi, který přichází z pastvy, protože satan tančí mezi jeho rohy.“* (Pesachin 112b) K vládci démonů odkazuje i slovo „ničitel“ (mašchit) ve větě: *„Jakmile je ničiteli dáno svolení zranit, již nedělá rozdíl mezi spravedlivým a hříšným.“* (Bava Kama 60a)

Královnou démonů je Lilith. Obvykle je zobrazována s křídly a dlouhými vlajícími vlasy. *„Když se Adam odloučil od své ženy Evy na 130 let, aby vykonal pokání za své hříchy, jeho nečistá touha způsobila, že se země zaplnila démony, šedim, lilin a zlými duchy.“* (midraš Genesis Raba 20) Podle knihy Alefbeta ben Siry (na tuto knihu se hojně odvolávají feministky, když chtějí argumentovat pro nezávislost ženy na muži a dotahovat to do biblických dob; kniha ale vznikla ve středověku a je to podvržený spis) to byla Lilith, která dělala Adamovi společníci, se kterou Adam plodil démony.

Není sice jisté, že by Agrat bat Machlat byla totožná s Lilith, ale bývá to ona, kdo je označován za královnou démonů, která má koňské spřežení a vládne 18 myriádám démonů (Pesachin 112b).

Kabalisté uvažovali o třetí královně démonů – manželce Samaela jménem Naama. To je sestra Tubal Kaina a matka Ašmodaje. Agrat bat Machlat se u nich ukazuje jako „vládkyně kouzelnic“, která sděluje magická tajemství Amemarovi. S její pomocí a skrze čarodějnictví Jochana bat Retiby podle Sota 22a zabraňovala ženám rodit.

Vymítání

Posedlí lidé žádali léky. Bylo třeba se zbavovat démonů, vyhánět je a osvobozovat lidi napadené zlým duchem. Proto se vyvinul rabínský exorcismus.

Místo sáhodlouhých výkladů si přečteme popis ovládnutí démona z traktátu Pesachin 112b:

Učili jsme se: Člověk by neměl v nocích čtvrtého nebo sedmého roku vycházet sám, protože Agrat bat Machlat a jejich 180 tisíc andělů zkázy mají povoleno ničit podle své libosti.

Dříve mohli řídit kdykoliv, ale jednou se potkali s rabim Chaninou. Bat Machlat mu řekla: „Kdyby o tobě nebylo řečeno v nebesích: ‚Dej pozor na Chaninu a jeho učení‘, zabila bych tě!“ Chanina jí odpověděl: „Pokud mám zastání v nebesích, pak ti navždy zakazují vstupovat do obydlených oblastí!“ Ona odpověděla: „Nech mi aspoň malý vstup!“ A tak jí dovolil řídit za noci čtvrtého a sedmého roku.

Rabi Chanina patří mezi velké exorcisty. Je hojně zmiňován jak v Talmudu, tak v midraších. Nebyl ale sám, kdo prováděl vymítání démonů.

Například rabi Jochanan ben Zakaj, který žil v době Josefa Flavia, vymítal tím, že říkal: „Nikdy do tebe nevstoupil démon? Nikdy jsi neviděl osobu, kterou démon posedl? Co by se mělo udělat s člověkem, který je ovládán démonem? Ať je kolem něj voda! Pak vezmeme kořeny rostlin a spálíme je pod ním a démon uteče.“ (Pesachin 40a)

Rabi Akiva, když hovořil o neštěstí, zároveň vymítal demony (Avoda Zara 55b). Šimon bar Jochaj zbavil dceru římského císaře demona jménem Ben Temalion.

Josefus v knize *O starobylosti Židů* píše:

„Viděl jsem jistého muže z mé země, který se jmenoval Eleazar, jak z lidí vyháněl demony za přítomnosti Vespasiana a jeho synů a jeho kapitánů a celého vojska. Postup léčby byl tento: Vložil prsten, který měl na sobě vyrytý znak zmíněný Šalamounem, k nosním dírkám posedlého. Jakmile nozdrami z posedlého vytáhl demona a nemocný padl k zemi, okamžitě ho zařikal, aby se už nikdy nevracel, a stále zmiňoval Šalamouna a zpíval zařikadla, které tento složil. Když pak Eleazar chtěl přesvědčit a dokázat divákům, že má tuto sílu vymítat, položil nedaleko vymítaného člověka sklenici nebo misku s vodou a poručil vyhnanému duchovi, aby ji převrhl. Tak diváci věděli, že démon skutečně vyšel z posedlého. Tak byla zřetelně a jasně dokázána moudrost Šalamounova.“

Co dodat?

Vidíme, že židovské zacházení s demony není tak úplně protimluv, ale že se pohybuje na okraji propasti. Zatímco některé texty byly zamítány, jiné se udržovaly při životě a v podstatě žily vlastním životem. Magie a magické myšlení ale nikdy nebylo židům cizí. Dílem bylo židovským způsobem reflexe okolních kultů a pokusem vyrovnat se s jejich vlivem, dílem pak pokusem o překonání omezené lidské existence. Vládnout démonům a andělům, poroučet přírodě, prosazovat naši vůli, to je přece jen značně lákavé. Židovská magie ale v podstatě nikdy nevykonala cestu mimo židovství a vždy byla nějakým způsobem spjata s Tórou a tradicí. Ostatně – magii v některých případech vykonávali i samotní rabíni. Rabi Šimon bar Jochaj se v jednom příběhu schovává před římskými úřady v jeskyni, a když po letech vyjde, svým pohledem spaluje svět. Rabi Akiva léčí a oživuje mrtvé. A co víc – tyto příběhy nikdy nezemřely, vyprávěly se stále dál. A jejich hlavním poselstvím není magie samotná, ale velikost Hospodinova.

Tak se vypráví příběh o jednom rabínovi, který byl blízkým přítelem krále. Ale protože král nechtěl přijít do řeči, že se stýká s židem, nechal si ze svého sídla vykopat tunel k rabínovi domů. A tak po večerech navštěvoval rabína a diskutoval s ním a přes den vládl zemi. Jednou si s sebou chtěl vzít víno a nějaké věci. Sám je ale nemohl pobrat, a proto s sebou vzal sluhu. „No jo, ale když ho nechám žít, půjde a vyžvaní mé tajemství,“ pomyslel si král a zabil sluhu. Jeho tělo pohodil u podzemních dveří rabínova domu. Během diskuze s rabínem si ale vzpomněl, že doma nechal nějakou knihu. Rabín proto zavelel svému poskokovi, aby ji přinesl. Když se rabínův pomocník vrátil, našel mrtvého královského sluhu. „Co si teď počnu? Když se tam vrátím a budu dělat, že nic, řeknou, že jsem vrah a křesťané nás tady pak povraždí. Když to ale nahlásím, budu označen za lháře a pověsí mě,“ zoufal si pomocník. Klekl si proto na zem a tak úpěnlivě se modlil k Hospodinovi, až se stal zázrak a královský

sluha ožil. Do domu vešli společně. Tu padl král na kolena a vykřikoval: „jak je velký Adonaj, váš Bůh, když dovoluje i vašim sluhům oživovat mrtvé!“

(Vyšlo ve sborníku Okruh a střed 2009/2